

Наталія Мелекесцева
Nataliia Mieliekiestseva

РЕАЛІЗАЦІЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

REALIZATION OF COMPETENCE-BASED APPROACH IN THE PROCESS OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS' PROFESSIONAL FORMATION

У статті досліджено особливості запровадження компетентнісного підходу в контексті підготовки здобувачів вищої освіти – майбутніх учителів початкової школи. Визначено сутність поняття компетентності; розкрито проблему використання компетентнісного підходу як основи нової освітньої парадигми; схарактеризовано ключові компетентності Нової української школи; висвітлено теоретико-методологічні аспекти підготовки фахівців у галузі початкової освіти на компетентнісних засадах.

Ключові слова: компетентність, ключові компетентності, компетентнісний підхід, Нова у країнська школа, вчитель початкових класів.

Інтеграція України до європейської спільноти актуалізувала потребу в реформуванні й модернізації системи національної освіти. Першим кроком до створення новітнього освітнього простору стала презентація Концепції Нової української школи, що характеризується масштабністю та радикальністю змін.

Реформа орієнтована на перебудову української школи для виховання відповідальних і підприємливих громадян, формування згуртованої спільноти освічених, ініціативних, творчих людей, здатних до критичного мислення та інноваційної діяльності, які забезпечать економічний розвиток України та її конкурентоспроможність на світовому ринку.

У “Концепції Нової української школи” наголошено, що випускник Нової школи – це цілісна, всебічно розвинена особистість, патріот із активною життєвою позицією, новатор, здатний змінювати навколишній світ, розвивати економіку за принципами сталого розвитку, конкурувати на ринку праці та вчитися впродовж життя. Саме ці якості забезпечать конкурентоздатність молоді в ХХІ столітті [5, с. 6].

Однією із засад Нової української школи є перехід на компетентнісну освіту, яка передбачає переорієнтацію освітнього процесу із засвоєння знань на здатність застосовувати їх для вирішення практичних завдань.

Дослідженню питання запровадження компетентнісного підходу в національній освіті присвячені праці Н. Бібік, О. Локшиної, О. Овчарук, Л. Паращенко, Н. Побірченко, О. Пометун, О. Савченко, С. Трубачевої, Г. Шпиталевської й інших. Аналіз науково-методичної літератури виявив, що увага дослідників здебільшого зосереджена на теоретичних аспектах проблеми, а особливості практичної реалізації компетентнісного підходу є недостатньо висвітленими, що й зумовлює актуальність наукової розвідки.

Особливо важливою в окресленому контексті постає проблема підготовки здобувачів вищої освіти, які працюватимуть у Новій українській школі та навчатимуть дітей нового покоління, вчителів, які стануть помічниками, наставниками дитини, супроводжуватимуть її у процесі пізнання та досліджуватимуть світ разом із нею.

Мета роботи – схарактеризувати особливості підготовки майбутнього вчителя початкової школи на основі компетентнісного підходу.

Для досягнення сформульованої мети потрібно розв'язати такі завдання: 1) розкрити проблему використання компетентнісного підходу як основи нової освітньої парадигми; 2) схарактеризувати ключові компетентності Нової української школи; 3) висвітлити особливості підготовки здобувача вищої освіти зі спеціальності Початкова освіта на основі компетентнісного підходу.

Компетентність визначають як динамічну комбінацію знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, необхідних для успішної навчальної та професійної діяльності [5, с. 10].

Тлумачення компетентності зазвичай здійснюють через такі поняття: здатність до ..., комплекс умінь, готовність до ..., знання в дії, спроможність, індивідуально-особистісна рефлексивна функція тощо. Отже, компетентність – це інтегроване поняття, яке охоплює знання, вміння, досвід діяльності та усуває суперечності між теорією та їх застосуванням у реальному житті для розв'язання конкретних життєвих завдань:

- уміти розрізняти об'єкти, ознаки, властивості;
- аналізувати і пояснювати причинно-наслідкові зв'язки;
- створювати тексти, вироби, проекти;
- висловлювати ставлення до подій, вчинків своїх та інших;
- брати участь у колективних справах, у розв'язанні навчальних завдань, оцінювати вчинки, різні моделі поведінки;
- користуватись певними предметами тощо.

У “Концепції Нової української школи” визначено 10 груп ключових компетентностей, які ґрунтуються на “Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя”.

Ключовими вважають такі компетентності, які забезпечують ефективну участь особистості в різних соціальних сферах, роблять внесок у поліпшення якості суспільства та сприяють особистому успіхові в багатьох життєвих сферах [3, с. 10].

Ознаками ключових компетентностей є: поліфункціональність, надпредметність, міждисциплінарність, багатоконпонентність, спрямування на формування критичного мислення, рефлексії, визначення власної позиції.

Розглянемо ключові компетентності Нової української школи [5, с. 11-12].

1. Спілкування державною і рідною мовами (у разі відмінності), яке передбачає: вміння усно і письмово висловлювати й тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди (через слухання, говоріння, читання, письмо, застосування мультимедійних засобів); здатність реагувати мовними засобами на соціальні та культурні явища; усвідомлення ролі ефективного спілкування.

2. Спілкування іноземними мовами: уміння належно розуміти іноземну мову, усно й письмово висловлювати і тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди (через слухання, говоріння, читання і письмо) у широкому діапазоні соціальних і культурних контекстів; уміння посередницької діяльності та міжкультурного спілкування.

3. Математична компетентність: формування культури логічного й алгоритмічного мислення; уміння застосовувати математичні (числові та геометричні) методи для вирішення прикладних завдань у різних сферах діяльності; здатність до розуміння та використання простих математичних моделей, уміння їх будувати для вирішення проблем.

4. Основні компетентності у природничих науках і технологіях: наукове розуміння природи та сучасних технологій, а також здатність застосовувати його у практичній діяльності; уміння застосовувати науковий метод, спостерігати, аналізувати, формулювати гіпотези, збирати дані, проводити експерименти, аналізувати результати.

5. Інформаційно-цифрова компетентність: критичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією на роботі, в публічному просторі та приватному спілкуванні; інформаційна й медіа-грамотність, основи

програмування, алгоритмічне мислення, робота з базами даних, навички безпеки в Інтернеті та кібербезпеці; розуміння етики роботи з інформацією (авторське право, інтелектуальна власність тощо).

6. Уміння вчитися впродовж життя: здатність до пошуку та засвоєння нових знань, набуття нових вмінь і навичок, організації освітнього процесу (власного і колективного), зокрема через ефективне керування ресурсами та інформаційними потоками; вміння визначати навчальні цілі та способи їх досягнення, вибудовувати свою освітньо-професійну траєкторію, оцінювати власні результати навчання, навчатися впродовж життя.

7. Ініціативність і підприємливість: уміння генерувати нові ідеї й ініціативи та втілювати їх у життя з метою підвищення як власного соціального статусу та добробуту, так і розвитку суспільства і держави; вміння бути раціональним споживачем, ефективно використовувати індивідуальні заощадження, приймати доцільні рішення у сфері зайнятості, фінансів тощо.

8. Соціальна та громадянська компетентності: усі форми поведінки, потрібні для ефективної та конструктивної участі у громадському житті, в сім'ї, на роботі; уміння працювати в команді з метою досягнення результату, попереджати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів; повага до закону, дотримання прав людини і підтримка соціокультурного різноманіття.

9. Обізнаність і самовираження у сфері культури: здатність розуміти твори мистецтва, формувати власні мистецькі смаки, самостійно виражати ідеї, досвід та почуття за допомогою мистецтва; глибоке розуміння власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження інших народів.

10. Екологічна грамотність і здорове життя: уміння розумно й раціонально користуватися природними ресурсами в рамках сталого розвитку; усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя та здоров'я людини; здатність і бажання дотримуватися здорового способу життя.

У "Концепції Нової української школи" зазначено, що визначені ключові компетентності взаємопов'язані й формуються у процесі вивчення різних предметів на всіх етапах освіти. Спільною для всіх компетентностей є низка вмінь:

- уміння читати і розуміти прочитане;
- уміння висловлювати думку в усній і писемній формах;
- розвинене критичне мислення;
- здатність логічно обґрунтовувати свою позицію, виявляти ініціативу, творити;
- уміння вирішувати проблеми, оцінювати ризики та приймати рішення;
- уміння конструктивно керувати емоціями та застосовувати емоційний інтелект;
- здатність співпрацювати в команді [5, с. 12].

Сьогодні перед закладом вищої освіти, який готує нову генерацію педагогів, постають такі завдання:

- оновлення освітніх програм, навчальних планів, змісту, структури, стандартів і методик (технологій) навчання, що забезпечать майбутнім учителям можливість оволодіння компетентнісним підходом і сучасними ефективними інструментами педагогічної праці;
- інтеграція в програмі підготовки фахівця опанування обраної предметної спеціальності з аспектами її викладання, врахування міждисциплінарних зв'язків, забезпечення практичної підготовки шляхом неперервної педагогічної практики студентів на базі закладів освіти;
- усвідомлення майбутнім педагогом необхідності дослідницької діяльності й ознайомлення з методами її здійснення;
- підготовка конкурентоспроможного фахівця, зорієнтованого на безперервний професійний розвиток;
- забезпечення випереджувального розвитку педагогічної освіти.

З метою оволодіння майбутніми вчителями початкової школи компетентнісним підходом оновлено освітньо-професійну програму “Початкова освіта” першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта галузі знань 01 Освіта / Педагогіка.

Мета освітньо-професійної програми – формування особистості конкурентоспроможного фахівця, здатного вирішувати нестандартні завдання інноваційного та дослідницького характеру у галузі початкової школи, який володіє фаховими компетентностями, сучасними інноваційними педагогічними технологіями, методами організації наукового та творчого пошуку; забезпечення освіти з широким доступом до працевлаштування, підготовка здобувачів вищої освіти до знайомлення з сучасними уявленнями про цілі і завдання початкової освіти, проблеми навчання і виховання школярів закладів загальної середньої освіти I ступеня, традиційні та інноваційні підходи до їх вирішення; опанування предметноспеціальними (фаховими) і загальними (міжособистісними, системними) компетенціями; здобуття базових знань про теоретико-методологічні засади й ключові результати досліджень з психолого-педагогічних проблем та навчальних дисциплін з циклу професійної та практичної підготовки за вибором закладу вищої освіти і студента. Успішне завершення програми передбачає здобуття фундаментальних та професійно орієнтованих знань та вмінь, здатності вирішувати типові професійні завдання в галузі початкової освіти та інтересу до професійної діяльності для подальшого навчання.

Здобувачі освітнього ступеня “бакалавр” повинні оволодіти загальними (інтегральними) компетентностями, що забезпечують здатність розв’язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у професійно-педагогічній діяльності, передбачають застосування теоретичних положень і методів педагогіки, психології та окремих методик навчання й характеризуються комплексністю та невизначеністю умов.

1. Загальнонавчальна – здатність навчатися й оволодівати сучасними знаннями, зокрема, інноваційними методичними підходами, сучасними системами, методиками, технологіями навчання, розвитку й виховання учнів початкової школи; чинним нормативним забезпеченням початкової освіти тощо.

2. Інформаційно-аналітична – здатність до пошуку, оброблення та аналізу, систематизації й узагальнення інформації, зокрема професійно-педагогічної, з різних джерел та формулювання логічних висновків.

3. Дослідницько-праксеологічна – здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми, зокрема, в процесі професійно-педагогічної діяльності; здатність приймати обґрунтовані рішення, працювати автономно.

4. Комунікативна – здатність спілкуватися державною мовою на офіційно-діловому рівні; володіти навичками нормативного літературного мовлення (його усною та писемною формою) в різних сферах комунікації; здатність до розуміння чужих і продукування власних програм комунікативної поведінки, адекватних цілям, сферам, ситуаціям спілкування, активній взаємодії з іншими мовленнєвими суб’єктами; уміння володіти різновидами стилів мовленнєвого спілкування в ситуаціях запобігання та врегулювання конфліктів.

5. Громадянська компетентність – здатність активно, відповідально та ефективно реалізувати громадянські права й обов’язки з метою розвитку демократичного суспільства; здатність орієнтуватися у проблемах сучасного суспільно-політичного життя в Україні, застосовувати процедури й технології захисту власних інтересів, прав і свобод своїх та інших громадян, зокрема учнів початкової школи; використовувати способи діяльності й моделі поведінки, що відповідають чинному законодавству України.

6. Етична – здатність діяти на основі принципів і норм етики, правил культури поведінки у стосунках із дорослими й дітьми на основі загальнолюдських та національних цінностей, норм суспільної моралі; дотримуватися принципів педагогічної етики (професійної етики вчителя початкової школи).

7. Соціокультурна – здатність застосовувати знання, пов’язані із соціальною структурою та національною специфікою суспільства, з особливостями соціальних ролей; здатність до орієнтування у соціальних ситуаціях, розуміння соціального контексту художніх творів; здатність діяти соціально відповідально та свідомо; спроможність ідентифікувати себе з цінностями професійного середовища; наявність професійної позиції вчителя; здатність до цінування та повага до різноманітності і мультикультурності; надання рівних можливостей учням різних національностей та різних розумових здібностей, толерантне ставлення до їхньої культурної спадщини, індивідуальних особливостей.

8. Міжособистісної взаємодії – здатність до ефективної міжособистісної взаємодії; зокрема, здатність успішно взаємодіяти з керівництвом, колегами, учнями та їхніми батьками; володіння алгоритмами конструктивного вирішення педагогічних конфліктів; здатність працювати в команді, здатність до співпраці, групової та кооперативної діяльності; здатність бути критичним і самокритичним, наполегливим щодо поставлених завдань і взятих зобов’язань.

9. Адаптивна – здатність до адаптації в професійно-педагогічному середовищі та дії в нових ситуаціях, зокрема тих, що передбачають навчання, розвиток і виховання молодших школярів, спілкування з їхніми батьками, комунікації з адміністрацією школи й колегами.

10. Рефлексивна – здатність ефективно та адекватно здійснювати рефлексивні процеси, що сприяє розвитку й саморозвитку учнів, творчому підходу до освітнього процесу початкової школи; здатність оцінювати результати педагогічних впливів та забезпечувати якість діяльності навчання, розвитку й виховання учнів початкової школи; здатність до педагогічної рефлексії.

11. Здоров’язбережувальна компетентність – здатність ефективно вирішувати завдання щодо збереження і зміцнення здоров’я (фізичного, психічного, соціального та духовного) як власного, так і оточуючих; здатність застосовувати знання, вміння, цінності і досвід практичної діяльності з питань культури здоров’я та здорового способу життя, готовність до здоров’язбережувальної діяльності в освітньому середовищі початкової школи та створення психолого-педагогічних умов для формування здорового способу життя учнів.

12. Інформаційно-комунікаційна – здатність до застосування сучасних засобів інформаційних і комп’ютерних технологій для розв’язання комунікативних задач у професійній діяльності вчителя початкових класів й у повсякденному житті [4; 8].

Окрім інтегральних, здобувачі освітнього ступеня “бакалавр” повинні оволодіти такими предметними фаховими компетентностями, що передбачають здатність до застосування знань, умінь і навичок із циклу професійної підготовки, що є теоретичною основою побудови змісту освітніх галузей, визначених Держстандартом, задля усвідомлення їхньої реалізації в освітній галузі загалом, та окремих змістових ліній зокрема.

Виокремлено такі *ключові фахові компетентності*: філологічна, математична, технологічна, природничо-наукова, мистецька.

1. Філологічна компетентність – здатність до застосування професійно профільованих лінгвістичних і літературознавчих знань, умінь і навичок, що становлять теоретичну основу початкового курсу мови навчання, мови вивчення, іноземної мови, літературного читання та їхніх окремих змістових ліній. Складниками філологічної компетентності є лінгвістична, мовленнєва, літературознавча.

2. Математична компетентність – здатність до застосування професійно профільованих математичних знань і умінь, що утворюють світоглядну, теоретичну та операційно-діяльнісну основу освітньої галузі “Математика”. Складниками математичної компетентності є арифметична, логічна, алгебраїчна, геометрична та тотожних перетворень.

3. Технологічна компетентність – здатність до застосування професійно профільованих проектно-технологічних знань, умінь і навичок, які є теоретичними основами побудови змісту освітньої галузі “Технології” загалом та окремих його змістових ліній. Складниками технологічної компетентності є: ІКТ-компетентність, компетентності з техніки обробки матеріалів, технічної творчості, декоративно-ужиткового мистецтво та самообслуговування.

4. Природничо-наукова компетентність – здатність до застосування професійно профільованих природничо-наукових знань і практичних умінь і навичок, які є теоретичними основами побудови змісту природознавчого матеріалу відповідної освітньої галузі початкової освіти. Складниками природничо-наукової компетентності є астрономічна, географічна, землезнавча, біологічна (ботанічна, зоологічна, анатомічна, фізіологічна), екологічна, валеологічна.

5. Мистецька компетентність – здатність до застосування професійно профільованих мистецьких знань, умінь і навичок, які становлять теоретичну та діяльнісно-технологічну основу освітньої галузі “Мистецтво” загалом та окремих його змістових ліній. Складниками мистецької компетентності є музична, образотворча, мистецько-синтетична.

6. Психологічна компетентність – здатність до розвитку учнів початкової школи як суб’єктів освітнього процесу на основі знань та умінь про їхні вікові, індивідуальні особливості та соціальні чинники розвитку. Складниками психологічної компетентності є диференціально-психологічна, соціально-психологічна, аутопсихологічна.

7. Педагогічна компетентність – здатність до проектування, організації, оцінювання, рефлексії та коригування освітнього процесу в початковій ланці освіти. Складниками педагогічної компетентності є дидактична, виховна, організаційна.

8. Методична компетентність – здатність ефективно діяти, розв’язуючи стандартні та проблемні методичні задачі під час навчання учнів освітніх галузей / змістових ліній, визначених Державним стандартом початкової загальної освіти. Методична компетентність ґрунтується на теоретичній і практичній готовності до проведення уроків за різними навчальними комплектами, що виявляється у сформованості системи дидактико-методичних знань і умінь із окремих розділів та тем курсу, окремих етапів навчання й досвіду їх застосування та наявності емоційно-ціннісного ставлення до діяльності щодо навчання учнів предмету.

9. Професійно-комунікативна компетентність – здатність актуалізовувати та застосовувати комунікативні знання, навички, вміння, настанови, стратегії й тактики комунікативної поведінки, здобутий досвід комунікативної діяльності, а також індивідуально-психологічні якості особистості задля успішного здійснення в конкретних умовах педагогічної комунікативної діяльності з молодшими школярами, батьками, колегами. Складники професійно-комунікативної компетентності вчителя початкової школи : емоційна, вербально-логічна, інтерактивна, соціально-комунікативна, технічна, предметно-змістова [4; 8].

Як бачимо, окреслені професійно-методичні компетентності майбутнього вчителя початкової школи повністю відображають компетентнісні засади сучасного закладу освіти, що дасть змогу підготувати висококваліфікованих і конкурентоспроможних педагогів з високим рівнем володіння теорією проектування, практичного втілення інноваційного навчання молодших школярів.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт початкової освіти // Учитель початкової школи. – 2018. – № 4 (вкладка). – С. 1-16.
2. Кирій С. Компетентнісний підхід в освіті: теоретичні засади і практика реалізації / С. Кирій, Н. Стельмах // Рідна школа. – 2014. – № 4-5 (квітень-травень). – С. 77-80.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. – Київ : “К.І.С.”, 2004. – 112 с.
4. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/>. – Назва з титул. екрану.
5. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>. – Назва з титул. екрану.
6. Нова українська школа : poradnik dla vchytelja / за заг. ред. Н. М. Бібік – Київ : ТОВ “Видавничий дім “Плеяди”, 2017. – 206 с.

7. Побірченко Н. С. Компетентнісний підхід у вищій школі: теоретичний аспект / Н. С. Побірченко // Реалізація європейського досвіду компетентнісного підходу у вищій школі України : матеріали методол. семінару / АПН України, Ін-т педагогіки АПН України. – Київ : Пед. думка, 2009. – С. 33-45.
8. Професійний стандарт “Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.msp.gov.ua/files/News/20180815/20180815.pdf>. – Назва з титул. екрану.
9. Типові освітні програми для закл. загальної середньої освіти: 1-2 класи. – Київ : ТД “ОСВІТА-ЦЕНТР+”, 2018. – 240 с.
10. Шпиталевська Г. Р. Компетентнісний підхід у підготовці майбутніх учителів початкових класів до формування компетенцій молодших школярів / Г. Р. Шпиталевська // Пед. науки : зб. наук. пр. / Херсон. держ. ун-т. – Вип. 58, ч. 1. – Херсон, 2011. – С. 402-406.

The article deals with the peculiarities of introducing a competent-based approach in the context of future primary school teachers' professional formation. The urgency of this problem solution is investigated and explained. The features of the competence-based approach implementation in higher pedagogical education in Ukraine, including the legal basis of this process, are indicated. The importance of the competence-based approach in the professional formation of educational sphere competitive specialists in the conditions of modern social processes is analysed.

The paper reveals the essence of the notion of competence and examines the problem of using the competence-based approach as a basis for a new educational paradigm. The key competences of the New Ukrainian school are described: speaking state and native language (in the case, they differ); speaking foreign languages; mathematic competence; competence in sciences and technologies; information and digital competence; capability to lifelong study; initiative and entrepreneurship competence; social and civil competence; art and cultural competence; ecological and health-preserving competence. Skills common for all the competences are given.

Theoretical and methodological aspects of professional formation of specialists in the field of primary education using the competence-based approach are revealed. According to the key competencies of the New Ukrainian school general integral competences and subject professional competences are given. General integral competences are considered to be: general educational; information and analytical; research and praxiological; communicative; civil; ethical; sociocultural; interpersonal interaction; adaptive; reflexive; health-preserving; information and communication competences. Among the subject professional competences we distinguish: philological, mathematic, technological, science, art, psychological, pedagogical, methodological and professional communicative competences.

Key words: *competence, key competencies, competence-based approach, New Ukrainian school, primary school teacher.*